

**«Я ВСЕ ВІДДАМ
ЗА ОДНЕ НЕДОСПІВАНЕ «МАМО»
(міфопоетика слова-образу *мати*
у поезії Б. Олійника)**

Українська поезія багата на мовні образи, які за глибиною відображення дійсності та діапазоном асоціативних зв'язків набувають статусу поетично вагомих, символічних, міфологізованих. Один із таких — *мати*, у внутрішній формі якого наявні ментальні образні стереотипи, джерелом яких є уявлення про світ, людину, що збереглися від часів створення слов'янських повір'їв та ліричних народних пісень, ускладнених індивідуально-авторськими асоціаціями. Усі вони — компоненти національної поетичної картини світу.

Без перебільшення можна сказати, що серед вітчизняних письменників не знайдемо жодного, хто б у своїй творчості не звертався до поетичного образу *матері*. Особливе місце належить Борисові Олійнику, який не лише уславив і возвеличив у своїх віршах жінку-матір, а й творчо переосмислив народнопоетичну традицію зображення матері, відому від часів Т. Шевченка, П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського та інших майстрів художнього слова.

У багатьох Олійникових поезіях, об'єднаних збірками «Сива ластівка» та «Пісня про матір», цей словесний образ наскрізний.

У поетичних текстах Б. Олійника лексема *мати* набуває міфологічної конотації, стає мовним знаком із внутрішньою формою 'безсмертя': *В чорнім горі і журі/ Віру нашу не підтяти:/ Умирають матері,/ Та не вмере ніколи Мати!* Використання графічного прийому часткової капіталізації (тобто виділення смислово навантаженого слова в тексті графічними засобами, наприклад, написання великими літерами) номінації *Мати* у цьому контексті впливає на сприйняття міфологемної суті образу жінки-матері, віднесення його до асоціативних поетичних стереотипів.

Поетові добре відомо, що слова *мама*, *матуся*, *неня*, *ненька*, *ненечка* — органічні компоненти побутової комунікації. Вони інтимізують стосунки між жінкою-матір'ю, яка застерігає, навчає, радить, та її дітьми: — *Ох, було б тобі перше, чим кохатися,/ Та напитися води аж із Дунаю.../ — Та було б, **мамо**, та було б, **розумнице**,/ Та було б слухать — серце питається.* У таких рядках втілюється одне з найважливіших міфічних уявлень про матір як уособлення життєвої мудрості, досвіду, засадничих принципів життя.

Увиразненню психологічного зв'язку ліричного героя з образом матері сприяє діалогізація тексту та засоби її графічного оформлення, зокрема, використання дефіса у звертанні: *Велике мовчання стоїть, як гора, над світами./ І раптом цю тишу навиліт пронизує «Сину-у!»/ І десь із колони, як з берега вічності: «**Мамо-о!**».* Звуковий образ назв спорідненості накладено на контекстуальну взаємодію філософських абстрактів *мовчан-*

ня, тиша, вічність, які є текстовими домінантами. Саме вони вказують на міфологізацію *мати* — *вічність*.

Свої інтимні переживання, оцінку життєвих ситуацій, у які потрапляють його ліричні герої, поет передає за допомогою риторичного звертання до матері, з якою існує нерозривний духовний зв'язок, психоемоційна спорідненість. Пор. двокомпонентне звертання із займенником *моя*: *Тож не бійся, не печалься, моя нене:/ Нас не втримає асфальт на якорях; **О мамо, моя голубко!**/ Аж десь ув останнім ряду!/ О, як ти мене голубиши./ Очима столітніх дум!* У наведених прикладах займенник ніби втрачає ознаки слова-замінника й набуває значення частки: посилює внутрішню сему інтимізованого наближення адресата. Можемо припустити, що й звертання *мамо* дещо десемантизоване — це засіб символізованої розмови із духом, душею, ностальгічного устремління духа ліричного героя до чогось рідного.

Для поета *мати* — не просто жінка, яка дала життя дитині: вона є уособленням найвищих моральних цінностей. Це підкреслює сполучуваність у поетичних контекстах Б. Олійника номінації *мати* з означеннями, що вказують на виняткові якості: *вічна, світла, висока* (у значенні 'надзвичайна'), *древніша від космосу, чутка*: *Стоїть на видноколі **світла мати!** — У неї вчись; **Мати дуже висока, древніша од космосу!** На плечі в неї райдуга гнеться коромислом; Де за обрій пливають віковічні жита,/ Де **чуткі матері** коливають життя.* Ситуативно означення вказують на силу й глибину почуттів, відвертість емоцій, які виявляє мати: *А в **матерів згорьованих!** Немає навіть знімка для сльози; І тільки сміх наївний немовляти/ Зове в життя **страждених матерів.*** Форма множини виступає засобом узагальнення та стереотипізації мовообразу *матері-страдниці*.

В індивідуально-авторській поезії Б. Олійника є ще кілька характерних асоціативно-образних структур, у яких поєднано символічний зміст номінацій *мати* — *хліб, мати* — *небо, мати* — *бджола, мати* — *верба*.

Відомо, що хліб здавна символізував добробут, гостинність, щастя й багатство. Узвичаєну в сільському побуті ситуацію випікання хліба поет міфологізує, надає їй сакрального значен-

ня — у представленні обряду виймання хліба з печі використано космоніми *місяць*, *сонце* як символи вічності й життя: *А хіба це дрібниця, коли/ Моя мати побожно надвечір/ Дістає з голубої печі/ Повновидний, як місяць, хліб!*; *Але що це освітило/ Весь огор посеред ночі?/ Що це — сонце серед ночі?/ ... Матері виймають хліб.*

Номінацію *хліб* використовує поет для створення одоративної характеристики матері: *І мати моя, що пропахла любистком і хлібом.*

В асоціативно-образному зв'язку *мати* — *небо* важливим елементом є мотив моління, «вдивляння» у простір: *...Мати молиться в небо... до рідного сина; Мати вийшла на танок і дивиться в небо.* Тут у поетизмові *мати* з'являється додатковий семантичний компонент 'мати-молільниця'.

Так само опосередковано поет виражає ототожнення 'матитрудівниця', використовуючи прийом стилістичного зіставлення із бджолою: *Я все віддаю за одне недоспіване «мамо»,/ За те, що долоню мою освятила бджола.*

Як ідіостильовий образ, народнопісенний за формою, кваліфікуємо порівняння *мати* — *верба*: з нею пов'язані зовнішні динамічні асоціації жінки з гнучким деревом: *Старіють важко: матері — як верби,/ Батьки, як морені дуби, стоять залізно.* У цьому поетичному контексті актуалізовано й символічний зміст поетизму *верба*, а саме сум, печаль, журба, на що вказують функції епітета *важко*.

Міфопоетонім *мати* у поезіях «Мати сіяла сон...», «Сива ластівка», «Мати наша — сивая горлиця» виконує текстотвірну функцію, організовує увесь поетичний контекст, виявляючи характерні поетичні асоціації.

Семантико-синтаксичну домінанту вірша «Мати сіяла сон...» створюють дієслівні предикати *сіяти* — *вибирати*, що допомагає показати мотив праці, турботи матері про своїх дітей. Б. Олійник звертається до метафоричних структур на зразок *мати сіяла сон*, *мати сіяла сніг*, які протиставлені конструкціям із конкретним ужитково-побутовим змістом, відомим читачеві з фольклору: *мати сіяла льон*, *мати сіяла хміль*, *мати вибрала льон*. Поет використовує широке коло асоціацій, щоб представити образ матері-берегині (*Мати сіяла сон*

*під моїм вікном,/ А вродив соняшник./ І тепер: хоч буран, хоч бур'ян чи туман,/ А мені сонячно), матері як суб'єкта побутово-обрядових дій, носія традицій (Мати сіяла хміль, щоб дівчат звідує/ Станом я знаджував). Внутрішній стан ліричного героя допомагає передати характерний звукопис, що створює напружену ритмомелодіку: алітерація звуків **с, ч, р, л** підтримує індивідуально-авторську асоціацію *Мати сіяла сніг, щоб він м'яко — до ніг,/ А вродило зілля./ І хоч січень січе, а мені за плечем/ Журавлі журавлять*.*

Справжнім гімном вічної материнській любові й самовідданості звучать рядки поезії «Сива ластівка», у яких найяскравішими мовними засобами виражено асоціативні домінанти міфопоетики письменника. У поезії перехрещуються контекстуальні асоціації *мати — життя, мати — захист, мати — вічність*, які створюють сполучуваність номінації *мати* з епітетами й експресивними дієсловами з відповідним значенням: *затуляла крильми, прихилилася теплим леготом, задивлялася білим лебедем, зацвіла вечоровою матіолою, житом-долею світанковою, юним соняхом*.

Перифрастичне звертання *сива ластівко, сиве сонечко* створює передумови для виразно позитивного сприйняття образу матері. *Сонце* в загальномовному значенні є символом джерела життя, світла, *ластівка* — самовідданого материнства. Сполучуваність цих номінацій із постійним епітетом *сива* не лише вказує на зовнішню ознаку, а й актуалізує сему 'мудра', 'досвідчена'.

Однією з текстових домінант Олійникової поезії є *зоря*, з якою в народній уяві пов'язані почуття суму, журби. Лірично-інтимним настроєм пройняті рядки, у яких образ *матері* моделюється паралельним бікомпаративним зіставленням із зорею та сльозою: *Мамо, вечір догоря,/ Вигляда тебе роса,/ Тільки ти, немов зоря,/ Даленієш в небесах,/ Даленієш, як за віями сльоза*. Таке асоціативне зближення слів різних семантичних комплексів не випадкове. Об'єкт порівняння *сльоза* вказує на компонент символічного значення об'єкта *зоря* ('сум'), який відповідно є показником внутрішнього стану людини.

У Б. Олійника асоціація *мати — зоря* є також втіленням нетлінності й вічності образу: *Тільки б ти [мати] не згасала,*

як зоря. Максимальний позитивний заряд слова-символу *зоря* впливає на увесь контекст. Асоціативний зв'язок забезпечено експресивним дієсловом *не згасала*, яке створює оптимістичну тональність поезії.

Асоціативно-образний ряд *мати — горлиця* побудовано за принципом внутрішнього психологічного зближення. Цей зв'язок традиційний: у міфопоетичній картині світу *горлиця* сприймається як символ вірності, ніжності, любові, матері. Індивідуально-авторське сприйняття матері як уособлення найвищих чеснот і добра у Б. Олійника визначено широким контекстом. Це значення міфопоетоніма *мати* поет втілює у наскрізному метафоричному ряді, емотивним центром якого є предикат *горнеться*, що розгортається однотипними синтаксичними структурами. Лексичне наповнення цих структур — позитивно-оцінні поетичні номінації *золота бджола*, *небо*, *сивий дуб*, *сонечко*, *пісня*: **Мати наша** — сивая горлиця./ *Все до її серденька горнеться/ Золота бджола* — намистиною./ **Небо** — празниковою хустиною./ **Сивий дуб** — прокуреним прадідом./ *Білочка* — мальованим пряником .. Крашанкою — **сонечко** в миснику .. *А вона до всіх до них* — **піснею**. Уживання демінутивів із суфіксами *-еньк-*, *-очк-*, *-ечк-* є засобом інтимізації контексту й утіленням народнопісенної традиції створення позитивного мовного тла для сприйняття образу матері.

Отже, міфопоетонім *мати* — один із знакових у мовостилі Бориса Олійника. У семантичній структурі цього слова-образу — виразні компоненти 'вічність', 'життя', 'захист', 'працьовитість', 'самовідданість', 'мудрість', 'досвід', 'молитва', 'безсмертя', увиразнені в загальній мінорній ліричній тональності поетового слова.